

omgroeit met een
van die kammen
sander, waartus-
gerden en daar
van den Cher-
nd. Zijn sneeuw-
zon. Boven hem

uit de woord-
van niet-gefor-

in de vlakke van
nierend, hing de
ontkomen.
lende zon.
eroepen voor het
volken.
poed. De natuur
errijzen.

pande de zeven-
n de woestijn tot
elden nog telkens
te dreuningen be-

s vlammenwraak
elbare trouw van
van zijn vlekke-
ce, hoe heerlijk is
ver Uw volk...
rlijk proza, vol

sewijs voor mijn
isch impressio-
len, die we hier
sdere bijzonder-
it weergegeven,
eren vezell! En
wilt: ge vindt
vingen (ik wijs
lechtigheid, van
n dag, van Da-
naar Berechja's
Salomo's nach-
wandelt naar
e taal, die de
geving geheel

le taal en het
irijvingen heeft
voelen van de

de verwoesting
a tezamen aan-
innen, dat onze
tezamen neemt,
ook reeds in de
en kan daarvoor
n zijn bedoelde
an Daniël aan-
14); want dat
gedeelte waarin
g door de Ro-
heeft deze aan-
ts nader zullen
de profetie der
ere plaatsen uit
ide" betreft, dit
akele malen ge-
ar volstrekt niet
it gebezigt. In
p het einde van
rin zich de God-
sche volk heeft
op een bepaald
sschen den kon-
dien van het
bij dit woord
als bij den be-
dagen". Er is
bepaalden tijd;
che periode, dat
wereldgeschie-
lijk, dat wij uit
chzelf niet kun-
het wereldeinde
l bedoeld wordt.
tgeleid; en als
is duidelijk dat
einde" van het
s" van Israël in
oesting door de
an Israël als een
e gemaakt. Dat
Dat einde zal
den vloed van
niet om zijn ver-
tal. Het gebruik
aan andere ont-
oddelijk gericht;
vloed waardoor
ee werden ver-
n de komst van
astbesloten ver-
Christus aan het
ng zal het Jood-
oorlog en ver-
men aan, want

natuur, het spreekt van Jahwe's grootheid en Ma-
jesteit, 't zet de menschen in hun omgeving — 't
versterkt en intoneert 't impressionistisch effect!

Ik meen, dat deze nadere uitwerking voldoende
is, om de gedachten van de beide, in het begin
van dit artikel genoemde kernzinnen van mijn
betoog te adstrueeren en aldus te bewijzen. Er zijn
666 minder goede passages: valsche beeldspraak, te
zware woord-opstapeling, rhetoriek zijn in de 400
pagina's 666 aan te wijzen. Het is zeker niet alles
literair schoon, wat er blinkt in dit boek. Maar die
andere zijde van literaire beschouwing — waarop
trouwens al genoeg de aandacht is gevestigd —
laat ik nu achterwege. Ik had in dit artikel tot taak,
met citatie van goede fragmenten mijn meening
te argumenteeren: dat het boek, ondanks Ane-
ma's voorwoord, niet is een roman, maar een
impressie, en alszoodanig heb ik er waar-
deering voor, omdat het geheel aansluit bij het
wezen van Ahema's kunstenaarschap, dat ik
in het inleidend artikel geprobeerd heb aan te
geven; omdat het volkomen beantwoordt aan Ane-
ma's kunstenaarsideaal, het ad majorem Dei glo-
riam; immers het eigenlijke van dit boek is de
doxologie, de verheerlijking van Jahwe, die zich
in genade en gunst over de gemeente ontfermt
en haar tot koninkrijk verheft; omdat het in
het totaal van zijn taal, zijn stijl, zijn literaire
qualiteiten is een kunstwerk, dat onze christelijke
prozakunst verrijkt. C. T.

HET BOEK VAN DE WEEK

Een belangrijk boek. *)

II.

Vragen we nu: Voldoet deze biografie in vol-
doende mate aan de eisch der volledigheid,
dan kan het antwoord bevestigend luiden. Uit de
respectabele reeksen aantekeningen achter de
hoofdstukken blijkt, dat de schrijver wel zoo on-
geveer al het thans beschikbare materiaal, dat
direct op Groen betrekking heeft, gebruikte. Vol-
gens zijn eigen mededeeling werden alle geschrif-
ten van Groen, op een enkele uitzondering na, be-

*) Groen van Prinsterer, door Prof. Dr P. A. Diepen-
horst. (J. H. Kok N.V., Kampen, 1932.)

het is „vastbesloten" — God zal de verwerping
van Zijn Zoon gewisselijk niet ongestraft laten.
Hoewel al wat in vs 26 werd gezegd reeds be-
hoort tot het laatste zevental, werd dit nog niet
genoemd. Dit geschiedt eerst in vs 27, waarbij dan
in hoofdzaak wordt herhaald wat reeds in het
voorgaande vers werd vermeld; nu echter met
de uitdrukkelijke mededeeling dat het valt in het
éene resterende zevental. Er zijn wel uitleggers
die meenen dat in vs 26 sprake is van een tus-
schentijd, die tusschen de 69 zeventallen en het
zeventigste zevental inligt; maar dit kan niet juist
zijn; de samenvatting van de drie perioden van
7, 62 en 1 zevental tot 70 zeventallen laat voor
een dergelijken tusschentijd geen plaats.

Laten wij dan ten slotte nog zien hoe vs 27 de
gebeurtenissen van het laatste zevental omschrijft.
„Zoo zal het verbond der velen zich krachtig be-
toonen één zevental". De vertaling die wij hier-
mede geven, wijkt van alle gangbare overzettingen
af. Algemeen neemt men „het verbond" als lij-
dend voorwerp, terwijl men dan voor het werk-
woord „versterken" een onderwerp aan het voor-
gaande wil ontleenen, hetzij de Messias, hetzij de
vorst van het volk dat over het Jodendom de ver-
woesting brengt; maar dat heeft een zeer groot
bezwaar: dat onderwerp is veel te ver van het
werkwoord verwijderd, er liggen zelfs twee zelf-
standige zinnen, elk met een eigen onderwerp („het
einde" en „oorlog") tusschen. Daarom meen ik
„het verbond" als onderwerp te moeten nemen,
en vertaal dan het werkwoord een weinig anders
„zich krachtig betoonen". Maar wat is nu de
bedoeling? „Het verbond der velen" moet het ver-
bond zijn dat ieder Israëliet kende, iedere nadere
aanduiding blijft achterwege, dus kan het geen
onbekende zaak zijn. Het moet het verbond zijn,
waaraan ieder oogenblikkelijk dacht: het verbond
tusschen God en Zijn volk, het verbond waardoor
de Heere zich Israël tot zijn bijzonder eigendom had
gestempeld. Dat verbond heet hier het „verbond
der velen" (wij nemen het woord „velen" hier
niet, gelijk men gewoonlijk doet, als staande in
den derden, maar als omschrijving van den twee-
den naamval), omdat het met de massa, het volks-
geheel is gesloten en niet de afzonderlijke Israë-
lieten elk op zichzelf betreft. Dat verbond zal zich
in het zeventigste zevental, waarin de verschi-
ning van den Christus plaats heeft „krachtig be-
toonen". Immers dat is wel de hoogste krachts-
ontploffing, waartoe dat verbond komt, dat God
zijn eigen Zoon als den beloofden Messias aan zijn
volk zendt; een krachtsontploffing waardoor iedere
vroegere openbaring van de werkzaamheid van
dat verbond (door Mozes, door Richters, door Pro-
feten) overtroffen en in de schaduw gesteld wordt.

nut; en verder waren de gepubliceerde brieven van
en aan Groen (van de laatste b.v. die Da Costa
hem schreef), en de geschriften van vroegere
auteurs over hem, de bronnen. Vooral ook van die
laatste heeft prof. Diepenhorst een onbekrompen
gebruik gemaakt. Bij het lezen van de eerste hoofd-
stukken ziet ge direct, dat dit meer strikt biogra-
fisch deel in belangrijke mate steunt op Tazelaar's
proefschrift: de jeugd van Groen. Vandaar ook
misschien, dat deze schets in zooverre oneven-
wichtig lijkt, dat de jeugd van Groen met veel meer
uitvoerige details wordt beschreven dan zijn latere
levensperiodes, waarvoor nog niet zoo'n speciale
verhandeling bestaat.

Trouwens, over 't algemeen bevat het boek voor
hem, die wel eens het een en ander over Groen
en diens tijd heeft gelezen, niet zoo heel veel
bepaald nieuwe dingen; vele der citaten, die hier
in overvloedig getal voorkomen, zal hij al wel
eens hebben ontmoet bij Fabius, Rullmann, of
anderen. Natuurlijk neemt dit niet weg, dat de
handige en vaardige bij elkaar schikking van deze
gegevens en de inschakeling in wat de Schrijver
zelf uit de geschriften en de briefwisseling van
Groen opdiepte, dankenswaard blijft.

De eigenaardigheid, dat dit werk haast buiten-
sporig rijk is aan citaten, maakt het voldoen aan
de eisch der eenheid van conceptie, zeer moei-
lijk. Slechts aan enkele geboren biografen is het
gegeven, een groote hoeveelheid aanhalingen uit
geschriften van hun held zoo tot een kneedbare
eenheid samen te voegen, dat er een standbeeld
vol tintelende levensuitdrukking van kan worden
gebeeldhouwd. Alleen de biograaf-kunstenaar kan
dat; een enkele keer gelukt het ook aan hem, die
in zeer intiem persoonlijk contact met den be-
schreven held heeft geleefd. Zulke biografieën „aus
einem Guss" zijn niet talrijk, Huldermann's Ballin
en Graaf Kessler's Rathenau zijn er, dunkt ons,
voorbeelden van.

In dit opzicht nu heeft prof. Diepenhorst niet
het hoogste bereikt. Ongeveer twee derde deelen
van zijn boek, de hoofdstukken zes tot en met
twaalf, zijn geworden: verhandelingen, te zeer
op zich zelf staande, dan dat ze als onderdeelen
van een goed geproportionneerd levensbeeld zijn
te beschouwen. Dit achten we een wezenlijk ge-
brek van het werk. De stof is niet systematisch op-
gebouwd, maar op de wijze van essays in losse,
aparte hoofdstukken behandeld.

En dat heeft weer geleid tot twee andere min-
sierlijke eigenschappen; ten eerste: een niet klein

Dat „zich krachtig betoonen van het verbond"
geldt voor de geheele periode van het laatste
zevental. Maar slechts voor de helft daarvan geldt
wat daarna volgt: het „ophouden van slachtoffer
en spijsoffer". Gewoonlijk zoekt men het onder-
werp van den zin alweer in het voorgaande, in
Christus of in den vorst van het vijandelijke volk;
maar wij zoeken het onderwerp in den zin zelf,
en wel in „de helft van het zevental". Deze „helft"
maakt aan slachtoffer en spijsoffer een einde. Te-
recht ziet onze Statenvertaling hierin de aanwij-
zing dat Christus' dood aan het kruis als het
waarachtige zoenoffer een einde maakt aan heel
den Oud-Testamentischen offerdienst (men denke
aan het scheuren van het voorhangsel des tem-
pels). Waarom wordt dit nu eerst gesteld bij de
helft van het zevental? Dat wordt ons duidelijk,
als we bedenken, dat het beginpunt van het laa-
ste zevental nog niet is aangeduid. Er is alleen
gesproken van twee belangrijke gebeurtenissen die
in dat laatste zevental plaats hebben: Christus'
dood en Jeruzalem's verwoesting. Maar gedurende
het geheele zevental is er de krachtsontploffing
van het verbond. Die krachtsontploffing begint
evenwel niet eerst met Christus' dood, ze begint
ongetwijfeld met zijn komst in de wereld. Wan-
neer we nu weten dat onze Heiland omstreeks
33 jaren oud was toen Hij gekruisigd werd, en dat
er nog iets meer jaren verlopen zijn vanaf zijn
dood tot aan Jeruzalem's verwoesting, dan be-
gripen we waarom het einde van den offerdienst,
komend door zijn offer aan het kruis, omstreeks de
helft van het zevental wordt geplaatst. De krachts-
ontploffing van het verbond gaat ook nu Jezus'
dood tot aan Jeruzalem's ondergang door in de
prediking van het Evangelie, waardoor Israël nog
tot zijn gekruisten Messias geroepen wordt; maar
als het niet hooren wil, dan komt het einde.

En op dat einde heeft nu weer het slot van
vs 27 betrekking. De woorden „en op een vleugel
van gruwelen zal een verwoester daar zijn" heb-
ben ten allen tijde aan de uitleggers veel hoofd-
brekens bezorgd; maar de zin is toch vrij duide-
lijk: de verwoester is het Romeinsche leger; het
rukt in snelle marschen aan, als kwam het aan-
vliegen op vleugelen, onderweg allerlei gruwelen
bedrijvend: op een vleugel van gruwelen dus. Hier
moeten we nu nog even terugkomen op de vraag
of de Heere Jezus deze plaats bedoelt als Hij in
Matth. 24:15 en Mark. 13:14 spreekt van den
„gruwel der verwoesting". Men lette er echter op,
dat in Dan. 9:27 het meervoud wordt gebruikt
„gruwelen", terwijl de Heere Jezus in het enkel-
voud spreekt van een „gruwel"; daarom moeten
wij wel aannemen dat de Heiland niet deze plaats,
maar Dan. 11:31 en 12:11 op het oog had, waarin

getal van herhalingen, die soms haast den
lezer zouden ontstemmen; en ten tweede: een
vermoeiende lengte van de citaten. We willen
deze beide aanmerkingen niet neerschrijven zonder
althans eenige voorbeelden te noemen: bl. 30 en
33, blz. 46 en 56, blz. 135 en 150, blz. 107 en 163,
blz. 334/5 en 344/5, blz. 369 en 371, blz. 485 en
496 geven herhalingen van citaten; soms, b.v. op
blz. 366, 367 en 379 leest men eenzelfde uiting
drie keer! En wat de veelvuldigheid van reuzen-
citaten betreft, wijzen we op die van blz. 183 tot
en met 188, blz. 215 en vgg., blz. 249 en vgg., blz.
260 vgg., en 267 vgg. Typisch is ook, dat wel eens
een reeds vele malen geciteerd en uitvoerig be-
sproken werk in een later hoofdstuk nog weer
wordt genoemd met uitdrukkelijke vermelding van
uitgave en jaartal, net alsof het voor het eerst ter
sprake komt.

Met de eisch der nauwkeurigheid, die aan
zoo'n boek moet worden gesteld, is het hier wel
in orde. Drukfouten, en andere onzuiverheden zijn
in zulk een werk nooit geheel te vermijden. *) Wel
is het spijtig, dat de lezer een enkele keer door
een aangegeven datum in de war kan geraken.
Op blz. 366 citeert de schrijver de befuiging van
Groen, dat hij bij de indiening der motie-Keuchen-
nius op 26 Sept. 1866 niet is gekend; deze mede-
deeling is alleszins noodig tot het goed begripen
van het volgende; maar dat ook de daarbij aan-
sluitende zin van Groen hier vermeld staat, n.l.
dat hij ook bij de interpellatie-Keuchenius op 23
Augustus niet was gekend, brengt den lezer in de
war; want die moet nu wel denken, dat die inter-
pellatie in direct verband stond met de motie
van 26 Sept., en dat was toch zoo niet. Die inter-
pellatie had tot hoofddoel de door Keuchenius be-
wijfde homogeniteit in het ministerie, speciaal
tusschen Heemskerk aan de eene en Mijer en
Van Zuylen aan de andere kant, te onderzoeken
en was (op aandrang trouwens van Mijer zelf) min-

*) Drukfouten: blz. 48: 5 Aug. 1823 moet zijn 1832; blz.
359: 1896, moet zijn 1869; blz. 449, regel 9 van boven: waar-
schijnlijk het woord niet weggevalen vóór „onvoorwaar-
delijk"; blz. 455, r. 10 van beneden: in plaats van d'ans
waarschijnlijk te lezen: sans; blz. 349, r. 16 van boven:
waarschijnlijk „niet" in te voegen achter „bevoegdheid". —
Jammer ook, dat de aantekeningen niet altijd kloppen met
de nummertjes in de tekst: nummer 33 op blz. 188 slaat
niet, zooals de lezer zou vermoeden, op de in de tekst ge-
noemde kant teekeningen, maar op het Handboek zelf;
de volgende nummers, 34 tot 44, moeten luiden: 35 tot 45;
nummer 45 op blz. 192 heeft geen equivalent in de aantee-
keningen op blz. 206; met nummer 46, blz. 193 is de num-
mering weer in orde.

ook in het enkelvoud van „een verwoestenden
gruwel" wordt gewag gemaakt. De toevoeging „en
wel tot aan het uiterste toe", letterlijk „tot de
voleinding toe" drukt uit dat de verwoesting die
Jeruzalem treft een algeheele is. Het woord dat
hier gebruikt wordt komt in de profetieën her-
haaldelijk voor, om de finale afrekening aan te
duiden. Daar lezen we dan telkens dat God bij
voorbeeld in de Babylonische ballingschap met
zijn volk niet tot het uiterste zal overgaan; geen
„voleinding zal maken" (of, zooals ik liever ver-
taal: geen „effen rekening zal maken"); men zie
plaatsen als Jer. 4:27; 5:10, 18; 30:11; 46:28.
In tegenstelling met die vroegere oordeelsaankon-
digen, waarin zoo steeds nog een lichtstraal
doorschimmerde, wordt nu van het Goddelijk ge-
richt dat om de verwerping van den Messias over
het Jodendom komt gezegd, dat het wel „tot het
uiterste toe" zal doorgaan; God zal nu wel „effen
rekening" maken.

De slotwoorden eindelijk leeren ons dat deze
ondergang van Israël „vastbesloten" is, zooals ook
reeds in vs 26 werd gezegd. De herhaling daarvan
dient om hier vollen nadruk op te leggen. En wat
alzo „vastbesloten" is, zal over Jeruzalem „uit-
gestort" worden, als een overstelpende vloed die
Israël wegvaaft. Dat het daarbij aangeduid wordt
als „wat woest is" kan men verstaan als een pro-
fetisch vooruitgripen, zooals in Jer. 4:30 het nog
bestaande Juda met de woorden „gij verwoeste"
wordt aangesproken. Men kan echter ook denken
aan verschillende stadia: eerst komt over de stad
de verwoesting door het vijandelijke leger, en
daarna wordt over de verwoeste stad nog alles
uitgestort wat God besloten heeft om haar onder-
gang volkomen te maken; men denke hier aan de
verjuling van elke poging om den tempel te her-
bouwen en het Joodsche volk weer een onafhan-
kelijk nationaal bestaan te verschaffen.

Eindigt dus de Godsopenbaring, welke aan Da-
niël op zijn gebod wordt geschonken, in sombere
donkerheid? Neen. Want weliswaar wordt hier
de volledige ondergang van het nationale Israël
aangekondigd, en voor dat nationale Isra-
ël schemert metterdaad geen straal
van hoop; iets waarmee aan alle Chiliastische
verwachtingen in verband met Israël finaal de
bodem wordt ingeslagen; maar dit gaat gepaard
met de voorzegging van de Nieuwe Bedeeling waar-
in alles wat Israël schaduwwachtig had en was
volle geestelijke werkelijkheid worden
zal; de ondergang, de finale ondergang, van het
nationale Israël is het sterven van de zaadkorrel,
waaruit het kostelijk graan van de gemeente des
Nieuwen Verbonds geboren wordt.

G. Ch. AALDERS.